

IN MEMORIAM

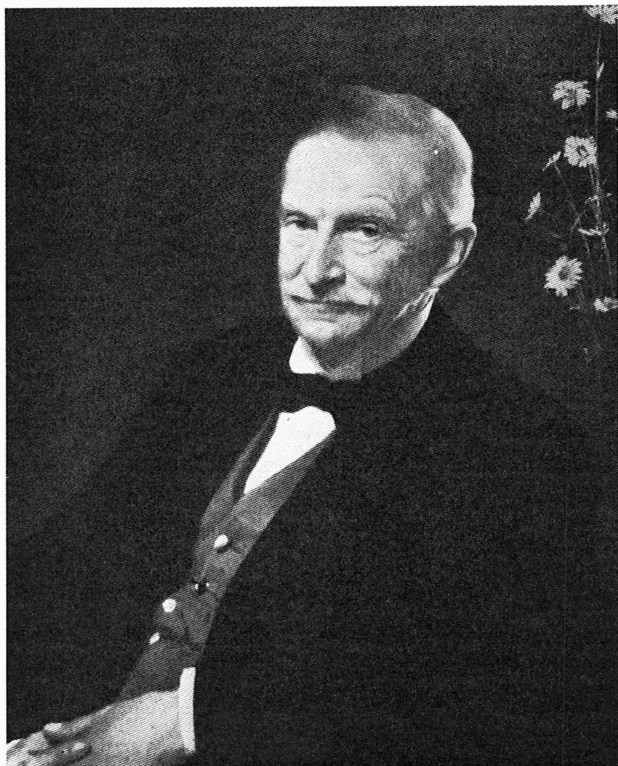
RUTGER SERNANDER

Begynnelsen av detta sekel var en stor tid för alla de intresseriktningar, som falla inom fornminnesföreningens vida program. Den som vid den tidpunkten kom till vår universitetsstad fann en livlig verksamhet på kulturhistoriens fält, buren av forskare ur skilda läger i intim samverkan. I fornminnesföreningen och i föreningen Urd, som stiftades år 1902, möttes vid sidan av arkeologer som Oscar Almgren och Knut Stjerna och konsthistoriker som Johnny Roosval och Rudolf Cederström språkmännen Adolf Noreen och Otto von Friesen m. fl., geologen A. G. Högbom och växtbiologen Rutger Sernander.

Trofastare än alla andra upprätthöll den sistnämnde ännu i den höga ålderns höst dessa förbindelser. Ehuru naturforskare till professionen och trots allt det intresse och alla de insatser han slösade på den sidan av sin verksamhet blev Rutger Sernander en humanist i djupare och sannare mening än de flesta i universitetsstaden Uppsala.

Han var väl med särskilt starka band fästad vid den bygd, Närke, som givit honom den första inblicken i naturen, men han lärde sig också att som få uppfatta och varmhjärtat tolka den uppländska bygd, där han under den längsta tiden hade sitt hem och där han utförde sin mannagärning.

Hans första uppgift i fornminnesföreningen var utgrävningen av Läby-bron från runstenstiden. Han bedrev den i samarbete med Almgren åren 1901 och 1902 och framlade ensam i det 24:de häftet av vår tidskrift de betydelsefulla, mångsidiga resultat, den ledde till. I föreningens styrelse vann han inträde år 1908 som suppleant och kvarstod där ända till år 1944, sedan år 1927 som vice ordförande. 1908 invaldes han i den kommitté, som förberedde, och följande år i den styrelse,

Rutger Sernander.

som skulle leda det blivande Upplandsmuseet. Denna styrelses ordförande var han fr. o. m. maj 1927. Vid Stiftelsen Geijersgårdens bildande blev han en av dess medlemmar och nedlade ett energiskt arbete på att bevara Geijersgården för framtiden. Även i Disanämnden var han medlem.

I föreningens årsmöten och utflykter var han en av de trägnaste, mest intresserade och aktiva deltagarna. Protokollen måla om många inlägg från hans sida. Då de rätt väl registrera de ämnen, han med förkärlek dröjde vid, skall här ges ett urval.

Vid årsmötet 1905 lämnade Sernander en del upplysningar

om de naturhistoriska förhållandena vid Håga (han hade tagit en viktig del i den några år tidigare företagna utgrävningen av »kung Björns hög»). Vid utflykten till Norrtälje 1918 höll han föredrag om Sverige efter istiden och om Norrtäljetraktens naturförhållanden, under en utflykt till Gamla Uppsala i samband med sommarmötet 1922 framlade han sitt bekanta yrkande på att fornminnesområdet i Gamla Uppsala och Tunåsen skulle göras till rikspark. Vid årsmötet 1925 demonstrerade han Linnémuseet, vid vårutflykten 1927 Drottningholms park, följande år flerhundraåriga tallar vid Skärfälten och åldriga ekar vid Salnecke, år 1930 vegetationen intill sjön Tämnaren. Dagen efter årsmötet 1935 ledde han en exkursion till Fiby urskog; vid vårutflykten 1937 till Upplandskusten talade han om hur Uppland höjt sig ur havet.

Det sista ämnet faller helt inom det program, som Sernander särskilt i sina yngre år gjorde till det väsentliga i sin förkunnelse för en bredare allmänhet. Med en lidelse och ett patos, som bottnade i en ärlig tillägnelse av den dåtida liberalismens ideella mål och oemotståndligt drog alla lyssnarna med, spred han kunskap om den unga kvartärgeologiens märkliga rön. Han ville — och han kunde — lära envar att läsa i naturen som i en uppslagen bok historien om dess daning: om inlandsisen, som hyvlat hållarna släta och kvarlämnat moränstråken, om isälvarna, som staplat upp rullstensåsarna och spritt sand och lera däromkring, om fornhavet, som ytterligare sorterat det lösa materialet och under de många stadierna i sin växlande omfattning ristat så många tydliga strandmärken. Men med särskild förkärlek dröjde han vid de akter i detta skådespel, som hans personliga forskarinsatser närmast berörde, nämligen vid skildringen av växtlighetens framsteg och de klimatiska växlingar, som han fann registrerade i torvmossarna eller, såsom han under senare år hellre kallade dem, myrarna.

Vid studiet av den nordiska vegetationens utveckling alltsedan inlandsisen släppt sitt grepp och fram till vår tid hade Sernander behov av samarbete med fornforskarna. Arkeolo-

giskt daterade fynd i myrarna valde han till utgångspunkter vid sina försök att tidfästa klimatskedena. Men han fann snart att förhållandet mellan givare och tagare skulle omkastas. Så formade han den stolta satsen: den svenska fornforskningens framtid ligger i de svenska myrarna.

Det står numera klart för alla, att han i stort sett hade rätt. Den ur studiet av myrarna framvuxna pollenanalysen har blivit ett ovärderligt hjälpmedel för all forskning rörande vår kulturhistorias äldsta skeden. Den är väl icke Sernanders verk, men en frukt av en självständig insats från en av dem, som riktats in på detta studium av Sernander. Som lärare satte han frikostigt sina käraste uppgifter i händerna på lärjungar, glädde sig, när han fann någon vuxen uppgiften — och kastade sig med iver på något av de många andra problem, som lockat hans uppslagsrika hjärna.

I fornforskningens hävder torde Sernanders namn framför allt förbli knutet till den vittbekanta teorien om »fimbulvintern». I en krets, där man länge nog väl ensidigt bedrivit föremålsstudiet som en tillämpning av utvecklingsläran på det mänskliga arbetet, verkade denna teori som en brandfackla.

Man trodde sig i det närmaste ha färdigt ett kronologiskt system, som gjorde det möjligt att steg för steg, period efter period, följa kulturens utveckling från den första bosättningen fram till historisk tid. Sernander satte fingret på en svag punkt i systemet. Någon övertygande följdriktighet i former-
nas växling från den slutande bronsåldern fram till den rena järnålder, som rådde under det sista århundradet före vår tideräknings begynnelse, hade man ej lyckats uppvisa. Sernander menade, att man ej heller framdeles skulle kunna påvisa ett dylikt sammanhang. Hans studium av myrarna hade övertygat honom om att vårt land undergått flera betydelsefulla klimatiska växlingar. Till det angivna, oklart framträdande arkeologiska skedet förlade han en katastrofartad sänkning av temperaturen, som skulle ha bragt bronsålderns näringsliv i nödläge. Han frågade, om det ej faktiskt förelåg en sådan brist på fynd från flera sekler, att man rent av borde

räkna med en total avfolkning genom utvandring. Ett märkligt avbrott i vår bebyggelsehistoria skulle sålunda ha vållats av naturens mäktiga krafter. Naturhistorikern ville därmed skriva ett kapitel i kulturhistorien.

Värdet av denna teori hänger icke på hur de enskilda leden i tankegången i detalj utformats. Den mottogs med största intresse vida omkring i arkeologiska kretsar. Många ha skänkt den oreserverat bifall. Den diskussion, som härmed väcktes till liv, har oavlåtligen fortgått och länt till framdragandet av nya fakta och nya synpunkter. Detta gäller å ena sidan de klimatiska förutsättningarna, som man nu bedömer rätt anorlunda, å andra sidan också de kulturella reaktionerna. Sista ordet är ännu ej sagt i denna strid.

Även eljest följde Sernander med livligt intresse den arkeologiska forskningen och han gjorde på många håll värdefulla inlägg. Alla strävanden, som siktade mot tillbörlig vård av fornminnena, hade i honom en ivrig anhängare.

Vad vi framför allt minnas av Rutger Sernander är väl hans lyckliga gåva att göra vida åhörarkretsar delaktiga av den varmhjärtade lidelsefullhet, som kännetecknade hans forskarhåg. Vår tid är tyvärr alltför fattig på gestalter av hans stolta och än mer veka resning.

Mitt första möte med Sernander har bränt sig in i minnet. Det var i början av höstterminen 1905. De nykomna recientiorerna skulle upptagas i nationernas gemenskap. På Södermanlands-Nerikes nation trädde plötsligt, när gasken nyss inletts, en äldre landsman fram till det i högtidssalens mitt uppställda bordet och äskade ljud. Han förklarade, att han nu hunnit den åldern och fått så allvarliga uppgifter sig ålagda, att han ej längre ansåg sig ha rätt att stanna bland oss studenter. Emellertid ville han högst ogärna avstå från den glädje, som samvaron på nationen alltid berett honom. Därför anhöll han om ett års prolongation av hans egenskap av student. Prolongationen beviljades omedelbart med acklamation. Då jag frågade den som stod närmast vem han var, fick jag veta att det var docenten Sernander.

Samma scen bevittnade jag ånyo vid begynnelsen av de närmast följande läsåren. När jag nära två årtionden senare ånyo blev uppsalabo, upprepades den ej längre. Som inspektor i först en, senare samtidigt två studentnationer hade det rent av blivit honom en plikt — som han med nöje fyllde — att dväljas i unga studenters krets. Inför dem, och inför många andra av alla åldrar uppbar han på ett lysande sätt de stolta traditionerna från ett nu för längesedan gånget, i flera avseenden lyckligare skede i vårt kulturliv. Han tjusade oss alla, ty hos honom hade gosselynnnet, i rydbergsk mening, prolongerats på livstid.

Sune Lindqvist.

Johan Rutger Sernander var född 2 nov. 1866 i Viby, Örebro län. Föräldrar: kronofogden, sedermera verkst. direktören i Örebro Ensk. Bank, Gustaf Valfrid Sernander och Edla Charlotta Wadsten. Studentexamen vid Karolinska läroverket i Örebro län vt. 1885. Student vid Uppsala universitet höstt. 85. Fil. kand. jan. 89; fil. lic. okt. 93; fil. d:r maj 95. Doc. i växtgeografi vid Uppsala universitet 95, i botanik 99, e. o. prof. i växtbiologi 08, prof. 09, emeritus 31; ordf. i Svenska naturskyddsför. 1917—30. Vice ordf. i Upplands fornminnesförening 1927—41. S. var vid sitt frånfälle ordf. i styrelsen för Uplandsmuseet, ledamot av Disanämnden och Upplands fornminnesförenings repr. i Stiftelsen Geijersgården.

Hedersledamot av Södermanlands-Nerikes nation 1906, dess inspektor 23—31, av Gotlands nation 09, dess inspektor 09—31, hedersledamot av Upplands nation 1930. Hedersledamot av Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 1936, ledamot av Vetenskapsakademien, Vetenskaps-societeten i Uppsala, Fysiograf. sällskapet i Lund och Vetenskaps och vitterhetssamh. i Göteborg. Död 27 okt. 1944.

OLOF THUNMAN

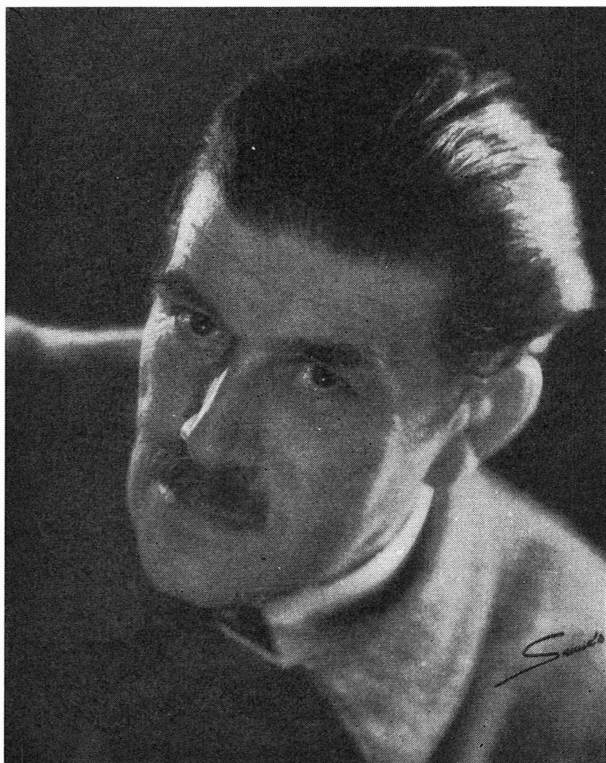
Det fanns en del snusförnuftiga människor som älskade att göra sig lustiga över Olof Thunmans ungdomsdikt »Vi gå över daggstänkta berg». De ha ej förstått honom, och komma ej att göra det. Olof Thunman gick hela sitt liv över daggstänkta berg. Livet förlorade för honom aldrig det gyllne morgon-

skimret över tingen. En vänlig fe stod vid hans vagga och skänkte honom livets bästa gåva: ett oförgånligt ynglingasinne.

Som konstnär var Olof Thunman något i vår tid ganska unikt: han var tecknare och målare, poet och kompositör. Han prövade på alla medel att ge uttryck för sin starka kärlek till livet. Ty Olof Thunman trivdes med livet, på ett måttlöst, obändigt, ohejdbart sätt.

I »Pan spelar», hans första diktsamling, framträder han som livsdyrkare, en fri och glad trubadur, en vandrande sångare, som ägnar sin svärmiska eller entusiastiska hyllning åt allt skönt i naturen och människolivet. Hans dikt var klangfull och färgstark, där fanns must och märg i hans språk och svingande rytmer i hans vers.

Men Olof Thunman var ingen ytlig vissångare. Mången fäste sig kanske främst vid den skimrande, lekfulla ytan i hans dikt och hans liv, men Olof Thunman var minst av allt en ytlig människa. Det ser man på hans målningar och teckningar, både tidigare och senare. En mera minutiöst grundlig konstnär än Olof Thunman får man söka efter. Hans tidigare målningar äro uttryck för djup och stark naturkänsla, känsla för den nordiska sommarnattens trolska skönhet, för vinterdagrarnas gnistrande färgspel, för havets mäktiga rytmer. Och hans senare teckningar ha en konturens etsande skärpa, en kärlek till linjen och formen, som vittnar om djupaste och starkaste naturupplevelse. Hans trädbilder äro inga arter, de äro individer. Detaljrealismen är ett medel, icke något självändamål. Varje detalj är underordnad det lyriska innehållet i bilden. Han gör av eken »en lagman på skogens ting», hans vindsusande björkar äro hymner till naturens bräckligt vackra skönhet. Han fördjupar sig i furornas skrovliga ytornamentik, i hasselgrenarnas behagfulla böjningar och med något av Linnés kärlek tecknar han blommornas värld, som för honom liksom för Linné uppenbarar naturens hemligheter, bli symboler för längtan och strävan, för kärlek och tro.

Olof Thunman.

Vill man lära sig förstå Olof Thunmans naturlyrik skall man läsa första avdelningens dikter i samlingen »Mark och vindar». Det är en rad bilder ur uppländsk natur, som utgöra en årstidscykel av sällsynt friskhet och intensitet. Januari-snöns lätta fall, februaris vinande stormar, marsdagarnas vattenporl, hela årets skala av skiftande naturintryck passera förbi. Och det är intet »natursvärmeri» i vanlig mening som här kommer till uttryck. En dikt som »Majkväll» ger något av naturens och människolivets eviga saga, dess starka och oavslåtliga förnyelsearbete:

Det ångar i kvällen av forna och mylla.
Nu stiger saven i strå och stam
att knopparnas sköten med jordmust fylla.
Nu går livet segrande fram.

Över fält, där det spirar till blom och kärna
över byar, som vila från vårdagens id,
står aftonens mäktiga urtidsstjärna
och lyser välsignande blid.

På den grusade vägen en kärra gnisslar,
och hovar dåna ivrigt och tryggt.
Det är någon på hemväg och sakta han visslar
till tankarnas ljusa flykt.

I fjärran hovslagen hastigt försvinna.
Det är någon som väntar vid gårdens tä —
en solbränd och ljuslynt och lycklig kvinna
med ett sovande barn i sitt knä.

Olof Thunman har i dikt och bild skildrat inte bara Upplands natur, han har också skildrat dess folk och dess historia. »En uplandsbonde ej gör sig på Skansen» säger Olof Thunman i någon av sina folklivsskildringar. Hans smeder, bönder och spelmän »uppträda» inte: hela den miljö han skildrar är sedd inifrån, alltifrån dikten »Valloner» i »Pan spelar» till »Gården» i »Mark och vindar». Och vissa av dessa skildringar få en så intim karaktär, att man tar del av dem med en känsla av skygghet, såsom dikten om bonden och spelmannen Anders Wadman i Vela:

Nu vilar din idoga hand
från spade och plog, från mejsel och sträng.
Så fjärran är du i gåtornas land
du käre, gode vän.
Men visor vandra i Vela äng.
Och när jag vill kan jag höra än
din sommarvals så blå och fri
med fågeldrillarna i.

Olof Thunman har även gjort en teckning av Anders Wadman. Den är liksom dikten genomandad av ömhet — och av stolthet över att ha lärt känna denne bonde och konstnär.

Det finns icke och har icke funnits någon svensk konstnär, som kunnat teckna ättebackar och bautastenar så som Olof Thunman. Han upplevde vad han såg, han förnam vad han själv i en dikt kallar »runornas lavgrå tal» från stenen vid vägen, han hörde sången om vikingafärder ur gravkumlens djup. Och Olof Thunmans dikter med historiska motiv stå i en särklass i svensk lyrik: där är varje ord grundat på noggrann kunskap om vad han skildrar. Här finns samma skärpa i linjerna, samma detaljobservans som i hans teckningar. Och dock: vilken fläkt av urtid och hedendom blåser det ej genom hans på uppländsk folktradition och uppländsk historia grundade skildringar: »Kung Od», »Runstenen», »Här var skeppsväg» eller den ståtligaste av dem alla, »Gravsättningen», som skildrar en vikingahövdingens jordafärd:

Från läningen släpas en tvestävad båt av tjugo ättmän mot åsen,
och rullar och kavlar dundra dovt vid hövdingens sista färd.
I skeppet ligger han rak och blek mot sin purprade huvudgård.
Och hans stridshingst hetsas redan till offret. Blåsen, lurmän, blåsen!
Vid graven är backen grå kring en eld, som flämtar och pyr.
Men rakt mot solens land i söder röken flyr.

Det kunde ligga snubblande nära till hands för en konst som Olof Thunmans att för de många detaljerna glömma överblicken, helheten. Olof Thunman gjorde det aldrig. Vad som förbluffar både i hans teckningar och hans konstfullt formade strofer är just att de trots detaljrikedomen icke förlora grundsynen på motivet.

Det vilar över många av Olof Thunman teckningar likaväl som över hans dikter en klassisk klarhet, en nästan arkadiskt rofylld stämning. Hans landskap äro nästan alltid landskap i vila. Där finnas och förnimmas många krafter som arbeta — men de hålla varandra i jämvikt. Harmonien beror inte på frånvaron av krafter, det beror på deras samspel.

Olof Thunmans konst skapades av en harmonisk människa, däri ligger dess innersta hemlighet. Olof Thunman var en helhjärtad människa, och han var en lycklig människa. Och han har många gånger bekänt sin tro på att människans

inneboende godhet till slut skall segra över ondskan och vrångheten i världen, vackrast kanske i dikten »Majregn», skriven under en tid, då mörkret tätnade över det olyckliga Europa och folk och tankar slogas i bojer:

Skall snart det varma majregn ej komma som löser
mänskornas hjärtan ur tryckande fångsel och band,
att folk och stammar blomstra varandra tillmötes
och sommardrömmar drömmas i alla jordens land?

Om fasan mäktat att frälsa den lidande världen,
då vore världen frälsad i denna dag.
Den goda viljan allena, den majregns milda,
kan skänka mänskornas släkten lycka och gott behag.

Nu är Olof Thunman själv »fjärran i gåtornas land». Det blir tomt efter honom — så tomt som det bara blir efter människor som göra livet rikare och mera meningsfullt. Olof Thunman var själv en rik människa, och för honom hade livet både ett mål och en mening.

»Låt oss dö unga» bad en gång Heidenstam. Olof Thunman fick lyckan att dö med ynglingasinnets i behåll, medan livets morgonskimmer ännu låg över de daggstänkta bergen.

Nils Ålenius.

Olof Thunman föddes i Uppsala 11 febr. 1879. Fadern var folkskolläraren Jakob Thunman, och genom modern, f. Gauffin, härstammade han från en vallonsläkt i Leufsta bruk. Efter studentexamen 1898 studerade Olof Thunman ett par år historiska ämnen vid universitetet, men genomgick sedan konstakademien och blev fri konstutövare. Han har utgivit diktsamlingarna »Pan spelar» (1919), »Olandssånger» (1927) och »Mark och vindar» (1935); vid hans femtio- och sextioårsdagar utgavos samlingsverken »Färdväg och fornbygd» och »Visor från vidd och vrå», innehållande teckningar, dikter och musikstycken. Efter Thunmanutställningen 1942 utgavs »Olof Thunmans konst», en förteckning över hans arbeten med ett antal illustrationer.

Av dessa arbeten äro nu endast »Mark och vindar», »Färdväg och fornbygd» samt »Olof Thunmans konst» tillgängliga i bokhandeln. Olof Thunman avled 23 okt. 1944.

Ivar Rydeberg.

IVAR RYDEBERG

Trots att Ivar Rydeberg i ungefär 20 års tid var verksam med sitt märkliga historiska kartarbete i Uppsala förblev han i stort sett okänd för allmänheten. Han reste sig dock under denna tid genom sitt verk ett monumentum aere perennius och det kan förutspås att han i varje fall inom den svenska stads-historiska forskningen kommer att gå mot berömmelse.

Att Ivar Rydeberg, som i en ålder av 77 år avled 29 juni 1944, var så föga känd berodde mycket på hans tillbakadra-

genhet. Med sin försynta läggning gjorde han aldrig väsen av sig, utan utförde i stillhet uppe på Landsarkivet i Uppsala sitt historiska karteringsarbete. För detta arbete, vilket föranledde Upplands fornminnesförening att välja honom till sin hedersledamot 1936, redogöres i särskild uppsats i denna årsbok.

Starkt intresserad för den nordiska förhistoriska och medeltidsarkeologiska forskningen överlämnade ingenjör Rydeberg tillsammans med sin maka 1932 på vissa villkor deras fastighet Kyrkogårdsgatan 5 till Uppsala universitet. Avkastningen av donationen skall framdeles disponeras till förmån för ämnet nordisk och jämförande fornkunskap vid universitetet.

I Upplands fornminnesförening och i föreningen Urd, i vars sammanträden Ivar Rydeberg deltog med stort intresse, lämnar den noble gentlemannen ett stort tomrum.

Nils Sundquist.

CARL Z. HÆGGSTRÖM

När disponenten för Almqvist & Wiksells Boktryckeri A.-B. Carl Z. Hæggström avled 5 aug. 1944 förlorade Upplands fornminnesförening en varm vän. Föreningen kom redan för många år sedan i nära relation till disponent Hæggström i och med att Almqvist & Wiksells blev tidskriftens, och sedermera denna årsboks, tryckare. Denna förbindelse har fornminnesföreningen haft den största glädje av. Icke nog med att den skicklige fackmannen-disponenten var ytterst mån om att leverera ett högklassigt tryckeriarbete, han var också mån om att arbetet utan avprutning på kvaliteten skulle levereras med den snabbhet som en tryckbeställare ofta önskar och är betjänt av.

Men Carl Z. Hæggström hade också ett särskilt intresse för den art av ideell-historisk verksamhet som är vår fornminnesförenings. Carl Z. Hæggström kände starkt de band som förenade honom med fäderna. Han representerade ju därtill en

Carl Z. Hægström.

utomordentligt hög yrkeskultur, tredje generationen som han var inom sin yrkesgren. Förvisso var det Hægströms intensiva känsla för ett traditionsrikt upprätthållande av banden mellan generationerna och hans högtstående fackinsikter i förening som kom honom att vid sitt frånfälle framstå som den främste representanten för sin yrkesgren i vårt land.

En sådan sammanslutning som Upplands fornminnesförening är ofta i behov av ett handtag i ena eller andra riktningen. Vid dylika tillfällen förekom det ofta att föreningen vände sig till disponent Hægström. Ofta kunde det därvid hända att denne alldeles själv omhändertog ärendet, men han kunde också ringa runt till sina affärsvänner och entusiasmera

dem till en gemensam stödaktion. Det dröjde aldrig länge förrän besked kom att det framlagda bekymret var bragt ur världen.

Särskilt skall på denna plats framhållas den frikostighet som disponent Hæggström visade vid utgivandet av de många Olof Thunman-publikationerna.

I Uppsalas borgerliga kulturliv intog Carl Z. Hæggström en framskjuten plats. Genom sin vidsyn, sina rika intressen och sin säkra förankring i gammalt svenskt borgerligt liv, parad med förmågan att entusiasmera, representera och leda, blev han en tillgång för den församling där han deltog. Hans plats blir svår att fylla.

Upplands fornminnesförening står till Carl Z. Hæggström i stor tacksamhetsskuld och bevarar honom i vördat minne.

Nils Sundquist.